

BAFRA'DA FİYATLAR VE ÜCRETLER (1914-1930)

NEDİM İPEK*

1914-1930 yılları arası Türk tarihi açısından oldukça önemlidir. Bu dönemin siyasi ve askerî özellikleri kaynaklara istinaden birçok araştırmayla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sosyal ve ekonomik yönlerini ele alan araştırmalar ise oldukça sınırlıdır. Oysa, dönemin olaylarının daha iyi anlaşılabilmesi için ekonomik gelişimin yanı sıra gıda maddeleri ve tüketim mallarındaki fiyat hareketlerinin ortaya konması zarurîdir. Değişik tarihlerdeki fiyat hareketleri, narh defterlerine, sicillere, gazetelere ve konsolosluk raporlarına istinaden çeşitli çalışmalarda incelenmiştir. Fiyat hareketlerinin incelenmesinde faydalanılacak ana kaynaklardan birisi de *Belediye Meclisi Karar Defterleri*'dir. Bu defterlere istinaden yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır¹.

Çalışmanın asıl kaynağını 1914-1930 tarihleri arasındaki kararları ihtiva eden üç ciltlik *Bafra Belediye Meclisi Karar Defterleri* oluşturmaktadır. İlk iki defter Arap harfleri ile üçüncü defter ise Arap ve Lâtin harfleriyle tutulmuştur. Kararlar, sivillerin vermiş oldukları dilekçeler ile belediye görevlileri veya resmî kurumların çeşitli konularda yazılı müracaatları üzerine alınmıştır. Kararlar, belediye bütçesi, belediye vergileri, narh ve rayiç mazbataları, esnafa verilen cezalar, aydınlatma, temizlik ve asayişle ilgilidir. Kararların altında başkan ve azaların imza ve mühürleri bulunmaktadır.

Çalışma sahamızı teşkil eden Bafra kasabası Samsun şehrinin kuzey-batısında Kızılırmak'ın mansıbu itibarıyla iki km yukarısında kurulmuştur. XX. yüzyılın başlarında etrafı meyve ağaçlarıyla çevrili olup binalar taş ve ağaçtan inşa edilmiştir. 1915 yılı itibarıyla, 2.500 hanede 11.000 nüfuslu bir kasabadır². Canik Mutasarrıfı Hamid Bey'in notlarına göre kasabanın 1919 tarihin-

* Ondokuzmayıs Üniv. Fen-Edb. Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Oktay Gökdemir, " Belediye Meclisi Kararlarına Göre İşgal Yıllarında Akhisar'da Fiyatlar (1920-1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1/1, İzmir 1991, 183-200.

² Mart 1331 tarihli karar: *Bafra Belediye Meclisi Karar Defteri (BMKD)*, I, 75.

deki nüfusu ise 8.316 idi³. Başlıca ürünleri tütün, buğday, mısır, yulaf, arpa ve sebzedir. Havyar, balık yumurtası, tavuk, yumurta, deri, ceviz ve kereste ihraç ürünleri arasında yer alır⁴.

A- GIDA FİYATLARI

1- Ekmek : Ekmek Türk sofrasının vazgeçilmez bir unsurudur. 1914-1930 tarihleri arasında Bafra kasabası halkı ekmek ihtiyacını çeşitli kaynaklardan karşılamaktaydı. Halkın bir kısmı ekmeği kendisi pişirmekteydi. Diğer grup ise yerli kadınlar tarafından pişirilen veya fırınlarda üretilen ekmeği satın alıyordu. Kasabadaki askerî birliklerin ekmeği ise ahaliye ait fırınlarda pişiriliyordu⁵.

Kasaba dahilinde XX. yüzyılın başlarında 15 fırın, 1925 yılında ise günde toplam 700 ekmek üretebilecek kapasiteye sahip on üç fırın bulunmaktaydı. Kadınların sattığı ekmekler yerli undan yapılırken fırınlar fabrika mamulü birinci sınıf undan ekmek imal etmekle mükellefler⁶. Bu kurala riayet etmeyerek daha düşük dereceli undan ekmek pişirenler zabita memurlarınca tespit edilmesi halinde para cezasına çarptırılmaktaydılar. Söz konusu ekmekler ise müsadere ediliyorlardı. Ancak, yapılan tahkikat sonucu düşük dereceli unun kullanılmasının kasdî olmadığı anlaşılırsa, fırın sahibi herhangi bir cezaya çarptırılmazken söz konusu ekmekler Belediye Meclisi'nin tespit ettiği fiyatla halka satılmaktaydı. Gramajı noksan olan ekmekler müsadere edilerek yardıma muhtaç ahaliye ücretsiz dağıtılırken, sağlığa zararlı olanlar ise imha edilmekteydi⁷.

Ekmek fiyatları Belediye Meclisi'nce belirlenmekteydi. Fırın sahipleri, maliyetin artması halinde fiyatların tekrar ayarlanmasını talep etmekteydiler. Talep üzerine konuyu araştıran Belediye Meclisi maliyetin arttığını belirlemesi halinde narhı yükseltiyordu. Belirlenen ekmek narhını yeterli bulmayan ekmekçi esnafı zaman zaman unları olduğu halde ekmek çıkarmayabiliyordu. Bu gibi esnafa sadece para cezası veriliyordu. Örneğin, Eylül 1916 ta-

³ Halit Eken, "Samsun'da Asayişin Sağlanması Yolunda Mutasarrıf Hamid Bey'in Aldığı Tedbirler", 19 Mayıs ve Milli Mücadelede Samsun Sempozyumu Bildiriler 16-20 Mayıs 1914, Samsun 1914, s. 36.

⁴ Trabzon Vilâyeti Salnamesi 1320, s. 89.

⁵ 5 Eylül 1337 tarihli karar: BMKD, I, 188, 265/15.

⁶ 21 Mart 1341 tarihli karar: BMKD, II, 106/10; Trabzon Vilâyeti Salnamesi 1320, s. 163.

⁷ 16 Nisan 1330, 3 Mart 1339, 4 Nisan 1339 tarihli kararlar: BMKD, I, 6/8, 293/1, 301/14.

rihinde tayin olunan beş kuruşluk narhı yeterli bulmadıkları için üretimi durdurmak suretiyle ahaliyi ekmeksiz bırakan esnafa ceza kanununun 257. maddesi hükmünce 50 kuruş para cezası verildi⁸.

Fırınlarda ücret karşılığı hamurkâr ve yevmiyeci ismiyle işçi çalıştırıldığı anlaşılmaktadır. Fırın sahipleri çalıştırdıkları işçiler için belediyeden ruhsat almak zorundaydılar. Ruhsatsız çalışan işçiler tespit halinde nakdî para cezasına çarptırılmaktaydılar⁹. İşçi ücretleri ve bunların ekmeğin maliyetine tesirine dair elimizdeki kaynaklarda herhangi bir kayıt bulunmadığından ücret artışlarının ekmeğin maliyetini ne ölçüde etkilediğini ortaya koyacak durumda değiliz.

Ekmeğin fiyatlarını etkileyen bir diğer unsur yakacak fiyatlarındaki artıştır. Örneğin, Mart 1928'de Belediye Meclisi, mevsim dolayısıyla un ve odun fiyatlarının sürekli artması üzerine ekmeğin kilosunun geçici bir süre için 30 kuruştan satılmasına ve durumun ilgililere ve bütün ahaliye duyurulmasına karar verdi¹⁰.

Ekmeğin fiyatlarının belirlenmesinde en önemli etken un fiyatlarındaki dalgalanma oldu. Şüphesiz unun maliyetini en fazla etkileyen unsur buğday, arpa ve mısır fiyatları ile navlun ücretlerindeki değişkenliktir. Bir nolu tabloda görüleceği üzere hububat fiyatları 1916-1924 yılları arasında on bir ile on üç kat arttı¹¹.

Tablo I
Hububat Fiyatları
(1916-1924)

Hububatın cinsi	Birim miktarı	Yıllar			
		1916	1917	1918	1924
Buğday	Kilo	1	1.12	15	13
Arpa	"	0.75	0.87	9	9
Mısır	"	0.87	1	10	10
Birim miktarına düşen fiyatlar kuruş olarak verilmiştir.					

⁸ 9 Mart 1340 tarihli karar: *BMKD*, II, 37/40; 5 Eylül 1332 tarihli karar: *BMKD*, I, 160.

⁹ 23 Nisan 1924 tarihli karar: *BMKD*, II, 52/77; 5 Kasım 1928 tarihli karar: *BMKD*, III, 13/528.

¹⁰ 1 Mart 1928 tarihli karar: *BMKD*, III, 56/79.

¹¹ 2 Şubat 1331 tarihli karar: *BMKD*, I, 136; 17 Mayıs 1340 tarihli karar: *BMKD*, II, 56/91.

Unun maliyetini etkileyen bir diğer unsur öğütme masrafıdır. Kaza dahilinde un fabrikası ve yel değirmenleri olmayıp köylerde *karadere* adı verilen su değirmenleri vardı. Bu değirmenlerde öğütme ücreti 1/16 oranında aynı olarak alınmaktaydı. Başka bir ifadeyle 100 kiloda 6 kilo 250 gram un alınmaktaydı¹². Buna değirmene getir götür nakil masrafının da ilâve edilmesi gerekmektedir. Ancak, bu değirmenler ahalinin ihtiyacını karşılayacak kapasitede değildi¹³. Bafra'da fırınların imal ettiği *has ekmeğin* unu Vezirköprü kasabasındaki fabrikadan temin ediliyordu. Söz konusu unlar, her hafta Kızılırmak üzerinden kayıkçılar marifetiyle Bafra'ya naklediliyorlardı. Bir torba unun nakliye ücreti 60 kuruştı. Ancak, zaman zaman kayıkçı ve kayıkçı reisleri fahiş fiyatlar alabiliyorlardı¹⁴.

Un fiyatlarındaki artış şüphesiz ekme fiyatlarının da yükselmesine sebebiyet veriyordu. Bir çuval has unun fiyatı Nisan 1914 tarihinde 95 ile 108 kuruşa çıkınca has ekmeğin kıyyesi 63 ve yerli ekmeğin kıyyesi 53 paraya yükseldi¹⁵. Kazanın un ihtiyacının temin edilebilmesi için her hafta en azından 250 torba unun Vezirköprü kasabasından Bafra'ya nakledilmesi gerekiyordu¹⁶. Ancak, söz konusu nakliyat düzenli değildi. Aralık 1915 tarihi itibarıyla bir çuval unun fiyatı 145-150 kuruşa çıkınca ekmeğin kıyyesi 90 para oldu. Alınan tedbirlere rağmen un fiyatlarındaki artışın önüne geçilemediği için kısa bir süre sonra bir torba un 175 kuruşa, ekmeğin kıyyesi ise 105 paraya yükseldi¹⁷.

Un fiyatlarını kontrol altına alabilmek için narh uygulamasına geçildi. Fakat, belirlenen narh üzerinden Bafra kasabasına un ve zahire ithal edilemediği gibi, bazı esnaf da narha riayet etmedi. Sonuçta, kasaba dahilindeki fukaranın büyük bir kısmı un temin edebilmek için Bafra Belediyesi'nin kapısına yığıldı. Konuyu çözümlenebilmek amacıyla Belediye Meclisi'nde un tüccarları ile yapılan müşterek toplantıda piyasada bin çuvalı aşkın un bulunduğu, yeni gelen unun maliyeti ile evvelce tespit edilen narhın arasında büyük bir farkın olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine narh uygulamasının kaldırılarak erzak satışının geçici bir süre serbest bırakılmasına karar verildi. (28 Aralık 1916)¹⁸.

¹² 30 Mart 1335 tarihli karar: *BMKD*, I, 203.

¹³ 21 Mart 1341 tarihli karar: *BMKD*, II, 106/10.

¹⁴ 5 Şubat 1340 tarihli karar: *BMKD*, II, 16/120.

¹⁵ 19 Nisan 1330 tarihli karar: *BMKD*, I, 7/23.

¹⁶ 2 Şubat 1331 tarihli karar: *BMKD*, I, 134.

¹⁷ 30 Kânûn-ı evvel 1331 tarihli karar: *BMKD*, I, 132, 133.

¹⁸ 15 Kânûn-ı evvel 1332 tarihli karar: *BMKD*, I, 167.

Serbest piyasa ekonomisi uygulaması bazı muhtekirlerin hile ve dolaplarından dolayı temel gıda maddelerinde görülen kıtlığı ortadan kaldırmadığı gibi pahalılığın tahammül olunamaz bir noktaya gelmesine sebebiyet verdi. Bunun üzerine, 14 Ocak 1917 tarihli Belediye Meclisi kararıyla, birinci sınıf un (çuvalı 350 kuruş), ikinci sınıf un (çuvalı 280 kuruş), halis birinci yerli un (batmanı 30 kuruş), arpa unu (batmanı 15 kuruş), mısır unu (batmanı 18 kuruş), âlâ buğday (ölçeği 20 kuruş), yulaf (ölçeği 12 kuruş), mercimek, nohut, fasulye (kıyyesi 4 kuruş), pirinç (okkası 15 kuruş), bulgur (okkası 8 kuruş) ve âlâ tuzsuz yağ (okkası 23 kuruş) gibi gıda maddelerini kapsayacak bir şekilde tekrar narh uygulamasına geçildi. Belirlenen narhdan fazlaya erzak satan ve alanlar hakkında kanunî işlem yapılması ve *iktisad-ı mahalliyi* ihlâl ettikleri gerekçesiyle örfî idareye teslim edilmesi hususunda zabıta memurlarına gerekli tebligat yapılması kararlaştırıldı¹⁹. 1924 yılında da unda narh uygulaması mevcut olup, buna riayet etmeyenler para cezasına çarptırıldılar²⁰.

Bafra kasabasının un ve zahire ihtiyacını temin maksadıyla yerli tüccarlardan Kefelizâde Yusuf, Osman ve Halid Efendiler taraflarından hususî bir şirketin kurulmasına teşebbüs edildi. Dörder lira sermaye ile *Zahire ve Dakik Şirketi* namıyla kurulacak olan şirket, Bafra kazasının genel ihtiyacını temin için herhangi bir menfaat gözetmeksizin savaş müddetince erzak ve zahire getirecekti. Yalnız her çuvalın fiyatına nakil ve sair masraflar karşılığı beş kuruş ilâve edilecekti. Bunun iki kuruşu nakliye esnasında meydana gelecek olan zarar ziyan karşılığı tutulacaktı. Herhangi bir zarar görülmediği takdirde bu fonda biriken paranın şehit çocuklarına dağıtılacağı taahhüt edilmekteydi. 2.100 lira sermaye ve *Şirket-i Harbiyye* namıyla kurulması teklif edilen bir diğer şirket de hükümetin vereceği listeye göre yardıma muhtaç asker aileleri ile kimsesiz olanlara ve orduya sermayesine mal satmayı ve elde edilen gelirin 1/5'ini hastahaneye ve şehit çocuklarına vermeyi taahhüt ediyordu. Bu taleplerin incelenmesi için bir komisyonun oluşturulması kararlaştırıldı²¹. Bu şirketlerin kurulduğuna dair bir kayda rastlayamadık. Ancak, Canik Sancağı dahilinde zahire ve erzak celbi ve uygun bir fiyatla dağıtım amacıyla oluşturulan şirketler, kurucularının asıl amaçlarının askerlik hizmetini tecil etmek olduğu gerekçesiyle 22 Temmuz 1917 tarihli Mutasarrıflık emriyle lağvedildiler²².

¹⁹ 1 Kânûn-ı sâni 1332 tarihli karar: *BMKD*, I, 162.

²⁰ 4 Mart/21 Nisan 1340 tarihli kararlar: *BMKD*, II, 35/18; 51/76.

²¹ 2 Şubat 1332 tarihli karar: *BMKD*, I, 172.

²² Canik Mutasarrıfı'nın 15 Kânûn-ı sâni 1334 tarihli tezkiresi: *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BA)*, *Dahiliye İrade-i Umumiye (DH.İ.UM)*, nr. 20-2/2-37.

Temmuz-Ağustos 1917 tarihlerinde Bafra'nın bir aylık iâşe stoğu vardı. Mutasarrıflık, Sancak dahilinde ileride herhangi bir sıkıntı çekilmemesi için kendi sermayeleri ile zahire getirmek üzere Amasya ve Çorum'a tüccarlar gönderdi. Ancak, Amasya ve Çorum Mutasarrıflıkları söz konusu nakliyata izin vermediler. Bunun sonucu olarak 20 Eylül 1917 tarihinde Samsun'da fırınlar ekmeç çıkaramadı ve iâşe darlığı had safhaya ulaştı. Sancak dahiline zahire nakli zorlaştıkça ekmeçin okkası 80, 90 ve hatta 100 kuruşa kadar yükseldi²³.

Kasım 1918'den sonra piyasa fiyatlarında hissedilir oranda düşmeler başlayınca has ekmeçin kıyyesi 45 kuruşa, yerli ekmeçin kıyyesi 30 kuruşa, mısır ekmeçinin kıyyesi 20 kuruşa indirildi. İleriki tarihlerde birinci has ekmeçin kıyyesi 35 kuruşa, yerli ekmeçin kıyyesi ise 25 kuruşa düşürüldü. Aralık 1929 tarihinde ekmeçin fiyatı 23 kuruş olarak belirlendi²⁴.

Tablo II
Bafra Belediye Meclisi Narh Mazbatalarına Göre Ekmeç Fiyatları
(1914-1929)

Tarih	Kuruş	Tarih	Kuruş
Nisan 1914	1.57	Mayıs 1923	22
Aralık 1915	2.25	Şubat 1924	22
Eylül 1916	5	Ocak 1925	30
Ekim 1918	35	Ağustos-Eylül 1925	28
Kasım 1918	45	Eylül 1927	24
Mayıs 1919	35	Ekim 1927	26
Eylül 1919	20	Aralık 1928	29
Eylül 1920	20	Ocak 1929	29
Şubat 1921	23	Mart 1929	27
Ekim 1922	22	Temmuz 1929	24
Nisan 1923	25	Aralık 1929	23
Birim miktarı kıyye.			

²³ Canik Mutasarrıfı'nın 15 Kânûn-ı sâni 1334 tarihli tezkiresi: BA, DH.İ.UM, nr. 20-2/2-37.

²⁴ 7 Teşrin-i sâni 1334 tarihli karar: BMKD, I, 186; 8 Ekim 1927 tarihli karar: BMKD, III, 4/501.

Netice itibarıyla, savaş döneminde ekmeğin kıyyesi 63 paradan 45 kuruşa kadar yükseldi. Savaşın fiilen sona ermesi ile fiyatlarda hızlı bir düşüş başladı. İleriki tarihlerde hububat hasadına göre inişli çıkışlı bir seyir takip eden ekmeğin kilosu Mayıs 1930 tarihinde 16 kuruş seviyelerinde idi.

Tablo III

Bafra Belediyesi Rayiç Mazbatalarına Göre Ekmek Fiyatları
(1914-1930)

Tarih	Kuruş	Tarih	Kuruş
Nisan 1914	1.22	Ocak-Şubat 1924	19.50
Aralık 1915	1.75	Nisan 1924	20
Eylül 1916	4	Mayıs-Ekim 1924	22
Kasım 1918	35	Kasım 1924	25
Mart-Haziran 1919	30	Aralık 1924	28
Eylül-Kasım 1919	20	Ocak-Temmuz 1925	26.50
Haziran-Aralık 1920	22	Ağustos-Eylül 1925	25
Mart-Mayıs 1921	20	Mart-Mayıs 1926	24
Haziran-Ekim 1921	21	Eylül 1927	19
Kasım-Aralık 1921	23	Ekim 1927	20.51
Şubat-Nisan 1922	23	Nisan-Kasım 1928	21
Mayıs-Temmuz 1922	21	Şubat-Mayıs 1929	23
Ağustos-Ekim 1922	19	Temmuz-Aralık 1929	19
Kasım-Aralık 1922	17	Ocak-Şubat 1930	18
Mart-Nisan 1923	18	Mart-Mayıs 1930	16
Mayıs-Kasım 1923	17.25		
Birim miktarı kilo.			

2- Hayvan Ürünleri: Et fiyatının oluşmasında en önemli unsur herhalde kesimlik hayvan fiyatlarıdır. Canlı hayvanların serbest piyasa fiyatlarına dair bir kayda rastlayamadık. Ashında, hayvan satış fiyatları, piyasanın durgun veya canlı oluşu, arz-talep dengesi, satılacak hayvanın dağda veya ormanda yetiş-

miş olması ve hayvanların besili olup olmamasına göre oluşmaktaydı. Bu nedenle, her cins hayvan için tek bir fiyat tespit etmek mümkün değildir.

Kasabada zaman zaman kesimlik ve çift hayvanı darlığı oluyordu. Bu darlığın sebeplerinden birisi hayvan hırsızlığıdır. 1917'de kaza sınırları dahilindeki hayvan hırsızlığı dikkati çekecek derecede yaygındı. Çalınan hayvanlar daha ziyade Vezirköprü ve Havza gibi komşu kazalarda satılmaktaydı. Hayvan hırsızlığını önlemek ve alım-satımı kontrol edebilmek için bir pazar mahalli tespit edildi. Burada bir de memur istihdam edildi. Memur, kasabaya getirilen hayvanların kanuna uygun tezkire ve şehâdetnamesinin olup olmadığını kontrol etmek ve hayvanları damgalamakla görevliydi. Pazar harici satılmaya çalışılan hayvanların müsadere edilerek badehaneye kaldırılmasına, bu karara aykırı hareket edenlerin cezalandırılmasına karar verildi. Badehanedeki hayvanlardan kesimlik olanlar et halinde, diğer hayvanlar ise canlı olarak ihtiyaç sahiplerine satılacaktı²⁵.

Kasaplar tarafından hayvan pazarından satın alınan mallar mezbahane kesilmekteydi. Kesimlik hayvanlardan seferberlik öncesi hayvan başına iki, üç kuruş damga resmî alınıyordu. Ancak, seferberlikte bütün ticarî malların fiyatları yükseldiğinden vergilerin de artırılması yoluna gidildi. Buna göre: Mezbahada kesilen koyun ve keçiden 2, camız ve sığırdan 5, kasaba dışına çıkarılan camız derisinden 10, sığır derisinden 7.5, koyun ve keçi derisinden bir kuruş alınması kararlaştırıldı²⁶. Hayvanlar kesim öncesi belediye baytarı tarafından muayene edilmekteydi. Mal sahibi bu iş için 1927 yılında hayvan başına 50 kuruş *baytariyye ücreti* ödüyordu²⁷. Kanunen mezbaha haricinde hayvan kesimi yasaktı. Ayrıca, damızlık ve çift hayvanlarının kesimi de yasaktı²⁸. Bu hükümlere aykırı olarak kesilen hayvanların etleri muhtar, nahiye müdürü veya belediye reisinin emri ile müsadere edilirdi. Müsadere edilen etler fakir fukaraya dağıtılırken hayvan derileri ise müzayede usulüyle satılarak elde edilen hasılatın Belediye Sandıklarına gelir kaydedilmesi kanun hükmüydü²⁹.

²⁵ 1334 tarihli karar: *BMKD*, I, 258/53.

²⁶ 2 Mart 1337 tarihli karar: *BMKD*, I, 258/53.

²⁷ 10, 27 Aralık 1927 tarihli kararlar: *BMKD*, II, 26/572; 29/582.

²⁸ 24 Kânûn-ı sâni 1340 tarihli karar: *BMKD*, II, 14/115.

²⁹ 9 Ağustos 1339 tarihli karar: *BMKD*, I, 311/45; 13 Kânûn-ı evvel 1339 ve 5 Şubat 1928 tarihli kararlar: *BMKD*, III, 3/85, 49/61.

Mezbahada kesilen etler, hususî araba ile kasaba dahilinde bulunan kasaplara getirilip dağıılmaktaydı. Et nakli için 1914 senesinde Bafra Belediyesi tarafından 1.390 kuruş bedelle *et nakil arabası* yaptırıldı³⁰. Bu işte temizlik işlerinde kullanılan at ve arabacıardan faydalanılmaktaydı. Bu ise, kasabanın temizlik işlerini aksatıyordu. Bu nedenle, sıhhi kurallara uygun olmak şartıyla et nakil işinin müzayede usûlüyle bir kişiye ihalesi kararlaştırıldı³¹.

Kasaplar, belediyenin belirlediği narh üzerinden eti satıyorlardı. Narhdan fazlaya et satanlar, hastalıklı hayvan kesenler ile sağlığa zararlı veya ölü hayvan eti satanlar tespit edildiği takdirde nakit para cezasına çarptırılıyorlardı³².

Et fiyatlarının yılın belirli zamanlarında tespit edildiği anlaşılmaktadır. Belediye, et narhını borsaya göre belirlemektedir. Genelde, et tüketiminin arttığı Ramazan aylarında, hayvan hastalığı salgını olduğu zamanlarda ve kuzulama ve yavrulama dönemi olan ilkbaharda kasaplık hayvan sayısı azalmaktaydı. Netice itibarıyla et üretimi arzı karşılayamıyordu. Açık, kasaba haricinden getirilen kesimlik hayvanlarla kapatılmaya çalışılıyordu. Bu ise et fiyatlarının yükselmesine sebep oluyordu. Bu nedenle, ilkbahar aylarında et fiyatları ve buna paralel narhda düşmeler tespit edilmekteydi. Ayrıca, savaş yıllarında, talepten fazla üretim yapılamaması, Rum şekaveti sonucu 40 bini aşkın hayvanın telef olması ve hayvan hırsızlığının artması dört nolu tabloda görüldüğü üzere fiyatların sürekli yükselmesine sebebiyet verdi.

Dört nolu tabloda zikredilmeyen ürünler hakkında defterlerde pek fazla malumat yoktur. Bununla birlikte 1917'de sütün litresi 3 kuruş, âlâ yağlı peynirin kıyyesi 20 kuruş, çerkes peynirinin kıyyesi 12 kuruş, çökeleğin kıyyesi 6 kuruş ve yumurtanın adedi 20 paradır.

³⁰ 19 Nisan 1330 tarihli karar: *BMKD*, I, 4/15.

³¹ 25 Haziran 1330 tarihli karar: *BMKD*, I, 32.

³² 3 Mayıs 1330 ve 19 Mart 1339 tarihli kararlar: *BMKD*, I, 8/29, 298/8; 5 Şubat 1928 tarihli karar: *BMKD* III, 50/62.

Tablo IV
Bafra'da Et Fiyatları
(1914-1930)

Etin cinsi	Yıllar													
	1914	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1928	1929	1930
Alâ koyun/kuzu	16	50	80	90	75	65	75	100	80		80			
Evsat koyun/kuzu	7			75			50	70			75	70	80	50
Alâ sığır	5	12	40	60	60	55	50	50	60	55	60	60	60	40
Evsat sığır	8			45	40	45	40	40						
Keçi	5	12		65						60	55	60	60	40
Alâ camız		10	25	50			40	40	50	45	50	50	50	30
Evsat camız	8			30			30	30						

Sadeyağın fiyatı ise beş nolu tabloda görüldüğü üzere mevsimlere göre değişkenlik arz etmektedir. Genellikle haziran-ekim dönemi yağ fiyatlarının en düşük olduğu zamandır. Kasım ayından itibaren yağ fiyatlarının yükselmeye başladığını ve ocak-mayıs arasında fiyatın neredeyse ikiye katlandığını tespit edebiliyoruz.

Tablo V
Sadeyağ Fiyatları
(1917-1930)

Yıllar	Aylar	Kuruş	Yıllar	Aylar	Kuruş
1917	-	60	1926	Şubat	234
				Mart-Nisan	258
				Mayıs	157
1923	Aralık	110	1928	Ocak	195
				Nisan-Ekim	170
				Kasım-Aralık	195
1924	Ocak-Şubat	140	1929	Şubat-Mayıs	280
	Nisan	230		Haziran	157
	Mayıs	200		Temmuz-Aralık	172
	Haziran-Temmuz	150			
	Ağustos-Ekim	180			
	Kasım-Aralık	200-250			
1925	Ocak	312	1930	Ocak-Şubat	188
	Şubat-Mayıs	300-313		Mart	196
	Haziran-Eylül	170		Nisan	156
	Kasım	190			

Birim miktarı kilo.

3- Meyve, Sebze ve Bakliyat: Kasaba halkı genelde bahçelerinde ürettikleri sebze ve meyveleri tüketmekteydiler. Bu nedenle, hububatta olduğu gibi sebze ve meyvede dışarıya bağımlılık yoktu. Bafra kazası sınırları dahilinde her çeşit ürün yetiştirilebildiğinden sebzenin mutedil bir fiyatla satılması gerekmektedir. Ancak, 1914 yılının yaz aylarında bazı muhtekirler her tarafta 15 paraya kadar satılan taze fasulyenin kıyyesini 3 kuruşa ve sakız kabağının tanesini de 2 kuruşa satmak cüretinde bulunabiliyorlardı. Söz konusu muh-

tekirliğin önünü alabilmek için hayvan ürünlerinin yanı sıra sebze ve meyvelere de mevsimine göre fiyat konulması hususunda Belediye reisine yetki verildi³³.

1914-1920 yılları arasında meyve ve sebze üretiminde kasaba dahilinde herhangi bir kıtlık vak'ası tespit edemedik. Sürekli yağın yağmur ve Müslüman çiftçilerin zorunlu olarak kasabaya göç etmesi sonucu 1921 yılının hasadı bir önceki yıla göre %90 azaldı. Yetkililer çiftçilere tohumluk zahire, orak ve saban gibi zirai âlet dağıtmak suretiyle üretimin %30 nisbetinde artırılmasını plânladılar³⁴. Söz konusu darlığın fiyatlara tesirine dair elimizde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

³³ 12 Haziran 1330 tarihli karar: *BMKD*, I, 28.

³⁴ 20 Kânûn-ı evvel 1337 tarihli karar: *BMKD*, I, 271/36.

Tablo VI
Belediye Rayiç Mazbatalarına Göre
Meyve, Sebze ve Bakliyat Fiyatları
(1914-1920)

Malın cinsi	Birim miktarı	Yıllar				
		1914	1915	1917	1919	1920
Armut	Kıyye	0.75	0.50			1
Bakla	"			1.50		
Bamya	100 adet	1.25	1			
Bezelye	Kıyye			2		
Ceviz	"	1.50	1			
Domates	Kıyye	0.50	0.50			0.50
Elma	"	0.50	0.25			
Enginar	Adet		0.50	1		
Erik	Kıyye		1			0.75
Hıyar	Adet	0.25	0.12			0.12
Ispanak	Kıyye	2.50				
İncir	"	0.75	0.75			
Kabak	Adet			0.75		
Kara bakla	Kıyye	1		5		
Kara kabak	"	0.25	0.25			0.12
Kara lâhana	"			1.50		
Kavun/karpuz	"	1	0.75			0.50
Kestane	"	1	0.75			
Kiraz	"	1.50		5		
Kuru soğan	"		0.75			1
Lâhana	"	0.25	0.50			
Mercimek	"	1	1			
Nohut	"	1	1	5		
Patates	"	0.75	0.75		0.20	0.87
Patlıcan	Adet		0.50			0.07
Pazı pancarı	Kıyye			1.50		
Sakız kabağı	Adet					0.12
Sarımsak	Kıyye	2	2			2
Taze fasulye	"	1.25				
Taze soğan	Bağı			1		
Üzüm	Kıyye	1.50	2			

Birim miktarına düşen fiyatlar kuruş olarak verilmiştir.

B- YAKACAK FİYATLARI

Kasabada halk odun ve kömürle ısınırken aydınlatma için de gazyağı kullanmaktaydı. Resmî kurumlar, yakacak ihtiyaçlarını ihale usûlüyle temin etmekteydiler³⁵. Resmî kurumların ve halkın başlıca yakacak maddesi olan odun kaza sınırları dahilindeki hususî ormanlardan temin edilmekteydi. Ormanlardan elde edilen odunlar öküz arabalarıyla üç saat içinde kasabaya nakledilmekteydi³⁶. Odun yüklü öküz arabaları kasaba dahilinde gelişi güzel dolaştırılmak suretiyle odun satışı yapılmaktaydı. Bu karışıklığa son vermek amacıyla, 1915 yılında kasaba dahilinde bir odun pazarının kurulması plânlandı³⁷.

Genel savaş esnasında kasaba dahilindeki yakacak fiyatları hakkında elimizdeki defterlerde herhangi bir kayda rastlamadık. Odunun kilosu 1919 yılının Mart ayında 20, Kasım ayında ise 30 paradır. 1920 yılının ilk on ayında bir kuruş olan odunun kilosu Kasım 1920-Şubat 1922 tarihleri arasında 30 paradır. Odunun kilosu 1922-1930 tarihleri arasında uzunca bir süre bir kuruşa satıldı.

Kasabada tüketilen kömürün cinsi ve nereden getirildiğine dair herhangi bir kayda rastlamadık. Kömürün kilosu Kasım 1919'da 5 kuruş iken Mart 1920'de 12.20 kuruşa kadar yükseldiyse de aynı yılın sonunda 6 kuruşa düştü. 1921-1924 yılları arasında 2.30 ile 7.20 kuruş arasında değişen fiyatlardan işlem gördü.

1914 yılında Canik Sancağı dahilinde gazyağı darlığı vardı. Kasaba yetkililerinin birçok teşebbüsü sonucu Canik Mutasarrıflığı Bafra'ya 150 teneke gazyağı tahsis etti. Söz konusu malı Gazhane Mültezimi İsmail Efendi teneke başına 3 kuruş kâr payı ile kasabaya nakletti. Böylece bir teneke gazyağının maliyeti 31 kuruş 62.5 santime çıktı. Belediye kasaba dahilindeki kimsesizlere sarfetmek üzere teneke başına 8 kuruş zam yaptı. Netice itibarıyla, gazyağının tenekesinin 40 kuruşa satılması kararlaştırıldı³⁸.

³⁵ 16 Kasım 1927 tarihli karar: *BMKD*, III, 17/542.

³⁶ 21 Mart 1341 tarihli karar: *BMKD*, II, 106/10.

³⁷ 2 Şubat 1331 tarihli karar: *BMKD*, I, 134.

³⁸ 31 Kânûn-ı sâni 1330 tarihli karar: *BMKD*, I, 53.

Tablo VII

Bafra'da Gazyağı Fiyatları
(1919-1930)

Yıllar	Kuruş	Yıllar	Kuruş
1919	22-35	1925	38-40
1920	22-35	1926	38-39
1921	40-50	1927	39-40
1922	25-37	1928	39-40
1923	30-35	1929	39-40
1924	35-40	1930	39-40
Birim miktarı kilo.			

C- İNŞAAT MALZEMESİ FİYATLARI

Bafra kasabasında kamuya ait binaların inşası veyahut tamiri için gerekli malzemeler Belediye Meclisi'nin tespit ettiği rayice göre satın alınmaktaydı. Elimizdeki defterlerde inşaat malzemeleri ile ilgili rayiç listeleri sekiz nolu tablodan anlaşılacağı üzere 1919 tarihinden itibaren başlamaktadır. Bu da seferberlik esnasında Bafra kasabasında kamuya ait binaların tamir edilmediğini göstermektedir. Dört, beş yıllık bir aradan sonra söz konusu binaların tamir edilmesi gündeme geldi. Bu süre zarfında kasaba dahilinde meydana gelen Rum şekaveti dolayısıyla 120.448.000 kuruş değerinde 40.149 baş hayvan, 81.636.300 kuruş değerinde 544.242 ölçek hububat yağma edilirken, 8.340.000 kuruş değerinde 278 hane, 2.360.000 kuruş değerinde 236 ambar, 4.440.000 kuruş değerinde 222 mağaza, 3.170.000 kuruş değerinde 317 samanlık ve 350.000 kuruş değerinde 7 değirmen tahrip edilmişti³⁰⁾.

³⁰⁾ 11 Teşrin-i evvel 1339 tarihli karar: *BMKD*, I, 320/54.

Tablo VIII
Rayiç Mazbatalarına Göre İnşaat Malzemesi Fiyatları
 (1919-1928)

Malzemenin cinsi	Birim miktarı	Yıllar						
		1919	1920	1923	1924	1925	1926	1928
Boya	Kıyye				100			
Çakıl	m3							220
Çimento	Kıyye		10	16	10	17/12		
Çinko	"	20			70/80	60	100	
Çivi	"		50/60	40/32	30/35	30/35	25/32	25
Demir	"				20			
Gömme kilit	Adet				200/250			
Kereste	m3					6.500	6.500	5.000
Kilit	Adet			300	500			
Kireç	Kıyye		8	7	8/10	10/5		
Kiremit (Avrupa)	Adet		10		10	20	16	
Kiremit (yerli)	"	0.8	1.1	1.4/1.2	1.2/2	2		2
Kum	Araba	55	55	50/100	50	75/100		
Kum	m3						300	200
Kurşun	Kıyye				40	55		
Kürek	Adet				25			
Kürek ve maşa	"			50				
Menteşe	"			20/25	20			
Musluk (büyük)	"				80			
Musluk (küçük)	"				40			
Sürgü	"			40				
Tahta	m3							6.000
Taş	Araba			100		100		
Taş	m3	400				800		
Tuğla	Adet		1.2	1	1.2	1.3/1.5	1.5/1.8	1.5
Tutkal	Kıyye			100	100	120		

Birim fiyatları kuruş olarak verilmiştir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu dönemde Hükümet Konağı, Jandarma hizmet binası ve cephaneliği, salhane, tevkifhane, Nur-ı İbrahim Camii, Tayyar Paşa hamamı, kasaba dahilindeki mektepler, Ziraat Bankası deposu, askerlik şubesi ve Duhan inhisar idaresi binaları, kanalizasyon ve su şebekesi ile metrük emvâlin tamir edilmesi söz konusu idi. Bayındırlık faaliyetlerinin 1924 yılında yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

D- NAKLİYE VE TAŞIMA ÜCRETİ

1924 yılına kadar ulaşım ve nakliye vasıtası olarak sadece hayvan gücünden faydalanılmaktaydı. Köylüler, kasabaya binek hayvanları veya arabaları ile gelip gitmekteydiler. Tahsildar ve sıhhiye memuru gibi devlet memurları ise kiralık hayvanlarla görev mahalline ulaşmaktaydılar. Herhangi bir memurun görevli olarak köye gitmesi gerektiğinde ilgili devlet dairesi belediyeden rayiç talep etmekteydi. Bu talep üzerine piyasa araştırması yapan Belediye Meclisi hayvanların yevmiye ücretini tespit etmekteydi⁴⁰. Belirlenen rayiç ile serbest piyasa arasında fark bulunup bulunmadığına dair elimizde herhangi bir belge bulunmamaktadır.

Nakliyatı dahilî ve haricî nakliyat olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Kasabanın ihraç ürünleri Alaçam ve Samsun iskelelerine nakledilmekteydi⁴¹. Posta nakliyatı Bafra-Samsun arasında 1923 yılında haftada üç gün yapılmıyordu. 1923 yılında bu iş için aylık 12.000 kuruş sarf ediliyordu⁴². Nakliyat işinde at, katur, merkep, deve, manda, öküz gibi hayvanların yanı sıra tek veya çift hayvanlı arabalar kullanılmaktaydı. Kasaba dahilinde kamuya ait binaların inşası veya tamiratında gerekli olan malzemenin nakli için manda ve öküz gibi yük hayvanı veyahut tek veya çift atlı arabalar kiralanmaktaydı⁴³.

⁴⁰ Aslında, Vilâyet Belediye Kanunu'na göre: belediye hududu dahilinde kiralık binek ve yük hayvanı ile araba ulaşım ve nakliyat ücreti tarifeleri belediyeler tarafından tanzim edilecekti. 1293 tarihli Vilâyet Belediye Kanunu: *Düster*, I. tertip, IV, İstanbul 1289, s. 538-539.

⁴¹ *BMKD*, II, 2/79.

⁴² 23 Ağustos 1339 tarihli karar: *BMKD*, I, 313/48.

⁴³ Kasabadaki kiralık veya hususî binek ve yük hayvanı ile arabalardan belediyece belirli bir oranda rüsüm alınmaktaydı. Ancak, mal sahibi rençberlik yapıyorsa veya askerlik hizmetini ifa ediyorsa bu vergiden muaf tutulmaktaydı. 3 Eylül 1332 tarihli karar: *BMKD*, I, 152. Hayvan sahipleri hayvanlarını kasabada belediye tarafından gösterilen yerlere bağlamak zorundaydılar. Bu kuralı ihlâl edenlere para cezası veriliyordu. 12 Temmuz 1339 tarihli karar: *BMKD*, I, 310/41. Araba sürücülerinin kasaba dahilinde dikkatsizlik sonucu bir kişiyi çiğnemeleri veya yolu tahrip etmeleri nakit para cezasını gerektiren bir suçtu. 28 Mayıs 1340 tarihli karar: *BMKD*, II, 58/97.

Kiralık binek hayvanının yevmiye ücreti, yem ve saman masrafı biniciye ait olmak üzere 1921 tarihinde 200 kuruştur⁴⁴. Haziran 1922'de ise 170 kuruş olarak tespit edildi. Ancak, hayvan iki veya daha fazla gün için kiralanıyorsa yem ve saman masrafı biniciye ait olmak şartıyla günlük 200 kuruş idi⁴⁵. Temmuz 1923 tarihinde bir çift mandanın yevmiye ücreti 500 kuruş, bir çift öküzün yevmiyesi ise 300/400 kuruştur. 1922 yılında öküz arabası yevmiyesi 400 kuruş, tek atlı araba yevmiyesi 400/500 iken 1923'de 300 kuruş, çift atlı arabanın yevmiyesi ise 600 kuruştur. Hayvanâta en fazla ihtiyaç hissedilen temmuz-aralık döneminde hayvan yevmiye ücretleri artmaktaydı. Örneğin, Temmuz-Aralık 1923 döneminde hayvan yevmiyesi 3 lira olarak tespit edildi⁴⁶. Bafra'dan Samsun'a eşya nakleden hayvan sahiplerine Eylül 1922'de batman başına 15 kuruş ödendi⁴⁷. Yaylı arabanın Bafra-Alaçam arasındaki gidiş dönüş ücreti ise 1924 yılında 18 liradır⁴⁸. 1929 yılında yaz veya kış mevsimi fark etmeksizin at yevmiyesi iki liradır. Yük hayvanlarının 1929 yılı itibarıyla belediye sınırları dahilinde veya vilâyetler arasındaki bir günlük kazançları belediyenin tespitlerine göre şöyleydi: Çift atlı fayton ve yük arabaları 150, tek atlı yük arabaları 100, deve ve katır 100, merkep 50 kuruştur⁴⁹.

Belediye Karar Defterleri'ndeki kayıtlara nazaran kasaba dahilindeki nakliyat işlerinde 1924 tarihinden itibaren hususî ve ticarî olmak üzere yirmiyi aşkın otomobil ve kamyon gibi motorize araçlar hizmete alındı⁵⁰. 1929

⁴⁴ 28 Mayıs 1337, 2, 31 Kânûn-ı sâni 1337 tarihli kararlar: *BMKD*, I, 263/91; 255/48; 272/37.

⁴⁵ 29 Haziran 1338 tarihli karar: *BMKD*, I, 283/30. Kiralık hayvanların maliyetini ortaya koyabilmek için yem masraflarının da bilinmesi gerekmektedir. Arpa, yulaf, saman ve ot gibi hayvan yemi olarak kullanılan ürünlerin fiyatları mahsül ayının olup olmamasına göre değişiklik arz etmektedir. Arpanın kilosu 1916'da 30 para, 1917'de 35 para, 1918 ve 1924 yıllarında 9 kuruş, 1926 yılında ortalama 12 kuruştur. Yulafın kıyyesi ise 1915 yılında 25 para, 1920'de 30 para, kıyahın (taze ot) kıyyesi 1915'de 12 para, 1920'de 15 para, otun kilosu 1924'te 5/8 kuruş, 1925'te 8 kuruş, 1926'da 6 kuruş, 1928'de 5/7, 1929'da 6/9, 1930'da 4/7 kuruştur. Samanın kilosu 1919'da 7, 1924'de 9/10, 1925'de 9 ve 1926'da 8, 1928'de 6/8, 1929'da 10, 1930'da 4/7 kuruş arasında değişmektedir. Bir binek hayvanının bir aylık yem ve saman bedeli 1.200 kuruş olarak belirlenmiştir. 24 Mayıs 1337 tarihli rayiç mazbatası: *BMKD*, I, 263/8.

⁴⁶ 19 Haziran 1339 tarihli karar: *BMKD*, I, 308/36.

⁴⁷ 2 Eylül 1338 tarihli karar: *BMKD*, I, 286/37.

⁴⁸ 1 Kânûn-ı sâni 1340 tarihli karar: *BMKD*, II, 7/95.

⁴⁹ *BMKD*, III, 200/148.

⁵⁰ Belediyeye kaydedilen söz konusu vasıtalar *vesika* ve *hususî* numara verilmekteydi. *Vesika* ve *hususî* numarası olmayan vasıtaların kullanımı yasaktı. 25 Ocak 1928 tarihli karar: *BMKD*, II, 58/99; III, 44/44. Motorlu araçlara park, tamirat ve lastik değişimi için kasaba dahilinde hususî yerler ayrılmaktaydı. Bu amaçla, Kasım 1927'de kasaba dahilinde beş *taka mahalli*

yılında otomobilin bir günlük kirası 20 lira, kamyon kirası ise 25 liradır⁵¹. Motorlu araçların 1929 yılı itibarıyla belediye sınırları dahilinde veya vilâyetler arasındaki bir günlük kazançları belediyenin tespitlerine göre şöyleydi: Binek otomobilleri 2.50, yük otomobilleri 3 liradır⁵².

Kasabada kullanılan diğer bir nakil vasıtası ise kayıklardır. Vezirköprü ve Bafra iskelesi arasında seyr ü sefer eden kayıkçılar ve reisleri yevmiye hesabıyla çalışmayıp her sefer için gidiş-dönüş ücreti almaktaydılar. 1924 senesinde bir torba unun nakil ücreti 60 kuruştur. Kayıkçılar zaman zaman bu fiyatın iki misli ücret talep edebiliyorlardı⁵³. 1927 yılında, tayfalar bu iş için yaz aylarında 2.5-4 lira, kış aylarında ise 4-8 lira arasında bir ücret alıyorlardı. Reisler ise tayfalardan bir lira daha fazla ücret talep ediyorlardı⁵⁴. 1929 yılında belediyenin tespitlerine göre bir kayıkçının günlük kazancı bir liradır⁵⁵.

E- ÜCRETLER

Kasaba dahilinde çalışan nüfusu asker, memur, çiftçi, tüccar, esnaf, zanaatkâr ve amele şeklinde gruplandırabiliriz. Asker ve memurlar hariç diğer meslek grubunda olanlar belediye tarafından tutulan deftere kaydolunarak çalışma ruhsatı almakla mükellefler. Ruhsatsız işçi ve usta çalıştıran işveren ile ruhsatsız çalışanlar tespit edilmeleri halinde para cezasına çarptırılmaktaydılar⁵⁶.

mevcuttu. 23 Kasım 1927 tarihli karar: *BMKD*, III, 23/563. Park mahalli olmayan yerlerde ve özellikle sokak ve cadde ortasında trafiği aksatacak bir şekilde park etmek veya gidiş-gelişe engel teşkil edecek bir şekilde yaya kaldırımlarının üzerine araba bırakmak kesinlikle men edilmişti. Ticarî arabaların işlerini daha düzenli yapabilmelerini temin maksadıyla *tevakkuf mahalli* adı verilen duraklar yapılmıştı. Durakların önüne konan levhalarda ise durakta en fazla bulunabilecek araç sayısı yazılıydı. Araçlar, söz konusu duraklarda muayyen bir süre bekliyebiliyorlardı. Yukarıda belirtilen yasaklara riayet etmeyen şoförler nakit para cezasına çarptırılmaktaydılar. Suçun tekrürü halinde ceza miktarı artmaktaydı. *BMKD*, III, 14/531, 38/26; 42/40; 38/28; 39/30; 45/46.

⁵¹ Temmuz 1929 tarihli karar: *BMKD*, III, 207/166.

⁵² *BMKD*, III, 200/148.

⁵³ *BMKD*, II, 16/120.

⁵⁴ *BMKD*, III, 16/539.

⁵⁵ *BMKD*, III, 295/49.

⁵⁶ 24 Şubat 1924 ve 22 Mart 1924 tarihli kararlar: *BMKD*, II, 27/159, 42/43.

Tüccar ve esnafı tütün tüccarı, hayvan tüccarı, simsar, bakkal, kasap, manifaturacı, uncu, eskici, yağcı, balıkçı, samancı, halıcı, kömürcü, sütçü, pazar esnafı ve seyyar satıcılar (boğçacı, elbiseci, bıçakçı, orakçı, ipçi, bakırcı, bezci vs.) şeklinde tasnif edebiliriz⁵⁷. Özellikle kasaba dahilinde tütün ticaretiyle meşgul bir hayli sermayedar mevcut olup işyerlerinde pek çok işçi istihdam etmekteydiler⁵⁸. 1929 yılında Bafra kasabesindeki seyyar tüccarlar günde üç lira, hayvan tacirleri ve seyyar satıcılar 50 kuruş kazanmaktaydı⁵⁹.

Zanaatkâr ve işçileri aşçı, şekerci, bozacı, çarıkcı, kahveci, çörekçi, yoğurtçu, simitçi, köfteci, limonatacı, sıracı, ekmekçi, hamurkâr, garson, demirci, "perükâr" (berber), arabacı, tuzcu, tabakçı, şerbetçi, balıkçı, saatçi, börekçi, şoför, helvacı, inşaat ustası, dülgere, marangoz, taş ustası, sıvacı, badanacı, nakkaş, bozacı, hızarıcı, baltacı, lağımçı ve duvarcı şeklinde gruplandırılabiliriz⁶⁰. Zanaatkârlar meslekteki maharet ve kıdemlerine göre çırak, kalfa, usta veya işbaşı, usta işçi, adı işçi veyahut birinci sınıf, ikinci sınıf şeklinde kategorilere ayrılmaktaydılar⁶¹.

Söz konusu defterlerdeki kayıtlardan anlaşıldığına göre usta ve vasıflı veya vasıfsız ameleler günde 10 saat çalışmakta ve buna karşılık işverenden

⁵⁷ Esnafın dükkân önüne ticarî mal koymak suretiyle yaya kaldırımlarını işgal etmeleri yasaktı. Yasağa uymayanlar para cezasına çarptırılıyordu. Bu cezaya rağmen söz konusu fiillerin önüne geçilemediği anlaşılmaktadır. Nisan 1928 tarihli karar: *BMKD*, III, 68/118. Kahveciler ise kahvehanelerinin önüne gidiş geliş engel olmayacak bir şekilde ruhsatıye resmî vermek şartıyla sandalye koyabiliyorlardı. 4 Nisan 1928 tarihli karar: *BMKD*, III, 66/110. Seyyar satıcıların ise sokakların dar olması sebebiyle kasabanın pazar günü olan perşembe günleri haricinde gidiş-geliş engelleyen sergi açmaları, caddelerde küfe ve tabla ile satış yapmaları veya üstü açık gıda ürünleri satmaları yasaktı. Sadece eski pazar yerinde belediyeden ruhsat almak şartıyla daimi olarak sergi açabiliyorlardı. *Düstur*, I. tertip, III, İstanbul 1289, s. 520.

⁵⁸ *Trabzon Vilâyeti Salnamesi 1320*, s. 162.

⁵⁹ *BMKD*, III, 295/49.

⁶⁰ *BMKD*, III, 200/148, 295/49.

⁶¹ Ustabaşlılarla dülgere, taşçı, marangoz, hızarıcı, boyacı ve sıvacılardan 1926 senesi için beşer lira, karagöz, hokkabaz, cambaz, üyatro ve sinemalardan gayr-i safi hasilalarından % 10, dükkân levhaları ile tütün tüccarı ve birinci sınıf manifatura mağazalarından beşer lira, ikinci sınıf manifatura mağazalarıyla birinci sınıf bakkaliye ve kunduracı esnafından üçer lira, ikinci sınıf bakkaliye ve sair küçük esnafla han, kahvehane, aşçı, kebabçı ve sair esnaftan 50 kuruştan 100 kuruşa kadar, sergilerden beher gün için 100 kuruş resm alınacaktı. Belediye vergi ve resimler kanununun XIV. maddesine göre dükkânlarla ticarî ve sınaî müesseselerinin Türkçe levha asmaları mecburi idi. Yabancı dildeki ifadeler Türkçe metnin altına yazılabilecekti. Ayrıca, levhaların kırmızı zemin üzerine beyaza boyanmış harfler ile yazılması gerektiği müessese sahiplerine tebliğ edilmiştir. 8 Mayıs 1926 tarihli karar: *BMKD*, II, 182/74; 25 Ocak 1928 tarihli karar: *BMKD*, III, 43/41.

dokuz ve on nolu tablolarda belirtilen miktarda yevmiye almaktaydılar⁶². Tablolardan da anlaşılacağı üzere amele yevmiyeleri yaptıkları işlere göre değişkenlik arz etmektedir.

⁶² 9 Ağustos 1924 tarihli karar: *BMKD*, II, 74/144.

Tablo IX

Usta ve Amele Yevmiyeleri
(1915-1926)

Meslek	Yıllar							
	1915	1919	1920	1922	1923	1924	1925	1926
Amele	10	80	100/150	100/120	125/100	80/150	120/150	120/150
Badanacı					250	200	300	
Baltacı				250				
Boyacı						300	400/500	
Camcı							400	
Çeşme ustası							400	
Çivici							400	
Dam ustası						250		
Demir ustası					300	500		
Duvar ustası				300	300		400/500	400/500
Dülger		200	200		200/300	200/350		
Hararcı			200					
Hızarcı				250				
İnşaat ustası	25						300/400	
Kaldırım ustası								300/400
Kiremit dizicisi					200	300	300	
Lağımçı				250		300	400	
Marangoz		150				300/500	350/400	450
Sıvacı		150			250/300	300	500	
Su yolcusu								400
Taş ustası		200	250		250/300	250/400	400	
Usta				400	200	500	300/400	400
Yağlı boyacı						400		

Yevmiyeler kuruş olarak verilmiştir.

Kasaba dahilinde çalışan memurları merkezî idareye bağlı bürokratlar ve belediye çalışanları olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Merkeze bağlı bürokratlar : Kaymakam, Tahakkuk memuru, Tahsildar, Müftü, Müezzin, Tahrirat kâ-tibi, Tapu memuru, Eytam müdürü, Mahkeme baş kâtibi, Zabıt kâtibi, Süvari mübaşiri, Piyade mübaşiri, Gardiyan, Orman memuru, Sıhhiye memuru, Mal müdürü, Mal muavini, Varidat kâtibi ve diğerleridir. Belediyede görev yapan-

lar ve aylık gelirleri on bir nolu tabloda gösterilmiştir⁶³. Savaş yıllarında, belediye çalışanlara zaman zaman maaşları ödenememiştir⁶⁴.

Tablo X
Usta, Zanaatkâr ve İşçi Yevmiyeleri
(1928-1929)

Meslek	Yıllar		Meslek	Yıllar	
	1928	1929		1928	1929
Demetçi:			Marangoz:		
İş başları		0.60	Birinci sınıf	4	
Usta işçiler		0.30	İkinci sınıf	3	
Adi işçiler		0.25			
Duvarcı:			Nakkaş		
Birinci sınıf		4.50	İş başları		3
İkinci sınıf	3		Usta işçiler		2
			Adi işçiler		1
Dülger			Sıvacı		
İş başları	3.50	2	İş başları		2
Usta işçiler		1.50	Usta işçiler		1.50
Adi işçiler		1	Adi işçiler		1
Hamal:			Taşçı:		
Gümrük hamalı		1	İş başları		2
Adi hamal		0.25	Usta işçiler		1.50
			Adi işçiler		1
Kunduracı:			Tütüncüler:		
kalfası		0.25	İş başları		1.50
çırağı		0.10	Usta işçiler		0.75
			Adi işçiler		0.25
Amele	1.50		Hızarcı		1
Aşçı ustaları		1	Otomobil şoförü		1
Dellal		0.55	Simsar		0.50
Garson		0.25			
Yevmiyeler lira olarak verilmiştir.					

⁶³ *Bafra Beledi Dairesinin Maaşat Defteri.*

⁶⁴ 17 Teşrin-i sânî 1331 tarihli karar: *BMKD*, I, 126.

Tablo XI
Belediye Görevlilerinin Maaşları
(1915-1926)

Memuriyet	Yıllar								
	1915	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926
Belediye reisi	1000	1000	2500			5000	7500	7500	10000
Kâtip	400					4500	4500	5000	6000
Kâtip muavini									4500
Sandık emini		700				4000	4000	4500	5000
Kalfa (mimar-mühendis)	400	800	1000			4000	4000		6500
Müfettiş	500	1500				3500	4000		6000
Müfettiş muavini							4000		5000
Çavuş	350	600	1600	2500	2750	3500	3500	4000	4500
Telefon memuru									4500
Odacı		600				2000			4000
Şoför									4000
Tenvir memuru							4000		4500
Tenvir memuru muavini							2500		3000
Tahsildar									5000
Tabip	1000	1500				6000			6000
Ebe		600							4000
Aşı memuru		800		1500	1500	2500			4000
İtfaiye grup kumandanı									4000
İtfaiye şoförü/makinisti									8000
Tulumbacı		500					1500/ 750		3000
Dava vekili									2500
Temizlik işçisi							2000		2500
Arabacı	250	1000					2000		2500
Maaşlar lira olarak verilmiştir.									

F- KİRA BEDELLERİ

Kira bedelleri konusunda defterlerde teferruatlı bilgi yoktur. Bununla birlikte, kiralar hakkında bir fikir vermek mümkündür. Örneğin, savaş yıllarında muhacir hastahanesine dönüştürülen bir binaya aylık kira bedeli olarak 1917'de 200 kuruş ve 1918'de 500 kuruş takdir kılındı. Keza, askeri hastahaneye dönüştürülen diğer bir binaya da emsaline nisbetle 1916'da 250 kuruş, 1917'de 500 kuruş ve 1918'de 600 kuruş verilmesi kararlaştırıldı⁶⁵. Bu örneklerden hareketle kira bedellerinin savaş yıllarında yıllık % 100'e varan bir oranda arttığını ifade edebiliriz.

SONUÇ

1880-1913 arası dünyada olduğu gibi Anadolu'da da fiyat istikrarının bulunduğu bir dönemdir. 1880-1896 arasında tedricen düşen dünya fiyatları asrın sonlarında hafif bir şekilde yükselmeye başladı. Fiyat artışı genel savaş ile hızlanarak 1920'lere kadar arttı. Özellikle zirai ürünlerin fiyatlarında savaşın başlangıcı ile birlikte ani bir yükselme oldu⁶⁶. 1896-1913 arasında ülke genelinde fiyatlar senelik %1.7 nisbetinde artarken 1913-1914 arasında bu rakam %9'lara çıktı. 1914-1915 sonrası ekonomik istikrar bozulunca Birinci Dünya Savaşı esnasında paranın satın alma gücü %85 azaldı. Hayat pahalılığı 1914-1929 yılları arasında yaklaşık 14 kat arttı⁶⁷.

Suferberlik ile müstahsil çağda olan büyük bir kitlenin silâh altına alınması sonucu zirai işler kadın, çocuk ve ihtiyarlara kaldı. Orta Anadolu'da yok pahasına satılan hububat ulaşım ağının yeterli olmaması ve nakliyat vasıtalarının ilkelliği sebebiyle zamanında kıtlık sahalarına nakledilemedi. Öte yandan, mevcut yiyecek stoklarının mühim bir kısmı ordunun emrine verildi. Bu ise, özellikle tüketici toplulukların bulunduğu büyük şehir ve kasabalarda işe sıkıntısının çekilmesine, hatta açlık tehlikesinin ortaya çıkmasına sebebiyet verdi⁶⁸. Zirai üretimin 1915 ve 1916 yıllarında gerilemesi üzerine işe meselesi vahim bir durum aldı. Netice itibarıyla Birinci Dünya Savaşı esna-

⁶⁵ 19 Mart 1335 tarihli karar: *BMKD*, I, 200.

⁶⁶ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tedkik*, Ankara 1994, s. 131, 133.

⁶⁷ Eldem, *Osmanlı...*, s. 137.

⁶⁸ Muzaffer Lermioğlu, *Akçaabat Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş Hicret Hauraları*, İstanbul 1949, s. 188, 208-209.

sında Anadolu'daki ziraî üretim yarı yarıya azaldı⁶⁹. Bu durum, 1914'ün sonlarına doğru tüketim maddelerinin fiyatlarının hızla yükselmesine sebep oldu. Trabzon'un Ruslar tarafından işgali ile sancak dahiline sığınan mülteci sayısının artması iâşe darlığını had safhaya çıkardı. Fiyat artışlarını önleyebilmek için valilere 1 Mayıs 1916 tarihli muvakkat kanunla zorunlu ihtiyaç maddelerinin satış fiyatlarını belirleme yetkisi verildi. Buna rağmen, fiyat artışları 1916 senesinde tedricen devam etti. 1917 yılında ise büyük bir kıtlık ile karşı karşıya kalındı. Kıtlık ve yokluk mevcudu bulunmayan malların fiyatlarını astronomik seviyelere yükseltti⁷⁰. Örneğin, ülke genelinde buğday fiyatları 1914-1917 yılları arasında 14 kat arttı. Fiyatlardaki bu dalgalanmayı Bafra kasabesindeki ekmek fiyatlarında da tespit edebiliyoruz. Tevziat sistemindeki aksaklıklar ve serbest piyasada fiyatların astronomik artışı şehir ve kasabadaki fakir ve orta halli nüfusun mağdur olmasına yol açarken varlıklılar ile fakir ve yoksullar arasındaki dengenin büsbütün bozulmasına sebebiyet verdi.

1917'deki iâşe problemini aşmak amacıyla 5 Nisan 1917'de gıda ve sair ihtiyaç maddelerinin satış ve tevzii kanunu çıkartıldı. Buna göre: Taşrada belediyelere belirleyecekleri ihtiyaç maddelerine azamî fiyat koyabilme ve bunların satış usûllerini tespit yetkisi verildi. Öte yandan, 1917 tarihli İâşe-i Umumiye Kararnamesi'ne istinaden Ağustos 1917 tarihinde Canik Sancağı'nda İâşe Tali Komisyonu oluşturuldu. Komisyon vasıtasıyla, memur ve mültecilere iâşe ambarlarından yiyecek tevzi ediliyordu. Ancak, tevziatın yeterli olmaması üzerine söz konusu kişiler ihtiyaçlarını serbest piyasadaki temin etmek zorunda kalıyorlardı. Bu ise piyasadaki talebi arttıran bir unsurdu. 1918 yılında savaşın sona ermesi, kasaba dahilindeki mültecilerin memleketlerine dönmeleri ve ithalât kapılarının aralanması gibi gelişmeler sonucu fiyatlarda hissedilir düşüşler olacaktır.

Vasıfsız bir işçi bir günlük kazancı ile 1914 yılında 8 kilo, 1919'da 3.2 kilo, 1923'de 5.5 kilo, 1929'da ise 4.7 kilo ekmek alabiliyordu. Vasat bir usta ise günlük kazancı ile 1914 yılında yaklaşık 20 kilo, 1919'da 8 kilo, 1923'te 11 kilo ve 1929'da 9.5 kilo ekmek alabilmekteydi. Bu mukayesenin de ortaya

⁶⁹ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Ankara 1994, s. 33, 37.

⁷⁰ Nedim İpek, " Birinci Dünya Savaşı Esnasında Karadeniz ve Doğu Anadolu'da Cereyan Eden Göçler ", *19 Mayıs ve Milli Mücadelede Samsun Sempozyumu Bildiriler 16-20 Mayıs 1994*, Samsun 1994, s. 88.

koyduğu üzere ücretlilerin alım gücü düştü. Netice itibarıyla, yevmiyelerin satın alma gücü Milli Mücadele'nin başında %60, Cumhuriyet döneminin başında %31-45, 1929 yılında ise %41-52 nisbetinde azaldı.

Devlet memurlarının maaşlarına 1918 yılına kadar yapılan zamlar maaş seviyelerine göre %20-50 arasında oynadı. Bütün bu zamlara rağmen memur maaşlarının satın alma güçleri %60-80 oranında azaldı⁷¹. İşçi ve usta yevmiyelerinin aynı tarihler arasındaki satın alma güçlerinin %50 oranında azaldığını söyleyebiliriz. Bunların devlet memurlarının maaşlarına nazaran fiyat artışlarına daha iyi intibak ettikleri anlaşılmaktadır. Bunu da savaş döneminde işçi ve ustaya duyulan şiddetli ihtiyaç ile açıklamak mümkündür. Netice itibarıyla, maaş, ücret ve yevmiye ile geçimlerini temin eden kitle savaş müddetince iştirâ kuvvetini büyük bir oranda kaybetmiş bulunuyordu.

⁷¹ Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında...*, s. 54-55.